

ДО УДОСКОНАЛЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ПРАВО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ НА РАЦІОНАЛІЗАТОРСЬКУ ПРОПОЗИЦІЮ

Галина Закорецька (Підпригора),
аспірантка Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

В даний час стала пануючою теза: *там, де шанують творчість, сприяють її розвиткові, поважають творців, створюють їй належні умови, там процвітає держава, в якій люди живуть краще [1,87]*. Творчість, якого б рівня вона не була, завжди сприяла, сприяє і буде сприяти процвітанню держави, суспільства та благополуччю народу. Інтелектуальна діяльність та інтелектуальна власність стають на сьогоднішній день пріоритетними в соціально-економічному розвитку кожної країни. Якого рівня досягне інтелектуальна власність у суспільстві, такою ж мірою буде розвиватись і саме суспільство.

В Україні завжди поважали будь-яку творчість. Наша держава в усі часи була багата талантами, процвітала в Україні і раціоналізаторська діяльність. За кількістю раціоналізаторських пропозицій, масштабами їх використання та одержаним позитивним ефектом від їх використання Україна посідала одне з перших місць в колишньому СРСР [2,12-17]. Із загальної кількості заявлених раціоналізаторських пропозицій в колишньому СРСР третина належала Україні.

За час існування незалежної України раціоналізаторська діяльність

помітно знизилася. Її вплив на виробництво також зменшився (втім, як і саме виробництво), попри те, що раціоналізація є суспільно корисною діяльністю, яка характеризується цілою низкою позитивних аспектів.

У цій статті мова йтиме про актуальні проблеми охорони права інтелектуальної власності на раціоналізаторську пропозицію за чинним законодавством України. Чи доречно було в Цивільному кодексі України, який визнається другою Конституцією України, що визначає принципи регулювання майнових і особистих немайнових відносин в Україні, надавати місце таким об'єктам як раціоналізаторські пропозиції? Яке місце посідають раціоналізаторські пропозиції у здійсненні сучасних завдань держави? Можливо, ця форма новаторства на сьогодні вже є застаріла? Виявляється, що раціоналізаторські пропозиції залишаються ефективними й на сьогодні в силу своїх специфічних характеристик і переваг.

У зв'язку з цим, мета цієї наукової статті полягає в проведенні науково-теоретичного аналізу чинного законодавства України про інтелектуальну власність, виявленні його недоліків та прогалин, а також роз-

робці цілої низки пропозицій і рекомендацій щодо їх усунення, для забезпечення надійної охорони права інтелектуальної власності на раціоналізаторську пропозицію і успішного розвитку раціоналізаторської творчої діяльності.

Термін "раціоналізація" походить від стародавнього римського *-ratio*-розум. Таким чином, раціоналізаторська пропозиція — це розумна пропозиція, спрямована на удосконалення будь-яких виробничих процесів. Як правило, раціоналізаторська пропозиція стосується виробництва, але вона може стосуватися й інших видів суспільно корисної діяльності. В основному ж раціоналізаторська пропозиція спрямована на удосконалення застосовуваної техніки, технології, матеріалів тощо.

Раціоналізація — це нижній рівень науково-технічної творчості, який не вимагає високої освіти та широких знань. А тому раціоналізація доступна широким верствам працівників, в силу чого раціоналізаторська творча діяльність за своїми масштабами набагато ширша від винахідницької діяльності, адже раціоналізаторів значно більше, ніж винахідників і, як наслідок, раціоналізаторських пропозицій також значно більше, ніж винаходів.

Впровадження раціоналізаторських пропозицій у виробництво чи будь-яку іншу суспільно-корисну діяльність, підготовка їх до використання і саме використання не потребують вкладення значних коштів, матеріально-технічних ресурсів, зусиль тощо. Тому, зазначений фактор сприяє широкому застосуванню раціоналізаторських пропозицій. Досить масштабне використання раціоналізаторських пропозицій зумовлює і значно більший еконо-

мічний ефект від їх використання, який часто був вищим від використання винаходів [3, 23].

Усі наведені фактори свідчать на користь раціоналізаторських пропозицій. Тому найменша їх недооцінка може завдати великої шкоди суспільству, через що держава має постійно піклуватися про активний розвиток раціоналізації в Україні [4, 3-7].

Парадокс, проте законодавство України про інтелектуальну власність, про науково-технічну творчість поки що не приділяє правовому забезпеченню раціоналізації належної уваги. На сьогодні в Україні стосовно раціоналізаторської діяльності існує лише чотири статті нового Цивільного кодексу України і це поки що єдиний законодавчий акт щодо раціоналізації. Немає жодного закону про раціоналізаторську діяльність чи будь-якого іншого нормативного акта, який би визначав особливості правової охорони раціоналізаторських пропозицій. Право інтелектуальної власності на раціоналізаторську пропозицію фактично не захищається.

Рада товариства винахідників і раціоналізаторів України розробила проект Типового положення про раціоналізаторські пропозиції в Україні. Проте, цей проект поки що так і залишається проектом. З усього видно, що дане питання особливо нікого не хвилює, а тому складається враження, що хтось в Україні дуже зацікавлений в гальмуванні розвитку вітчизняної раціоналізаторської діяльності.

Між тим, чотирьох статей Цивільного кодексу України та шістьох статей Тимчасового положення про правову охорону об'єктів промислової власності та раціона-

лізаторських пропозицій, що було затверджено Указом Президента України від 18 вересня 1992 року [5,212-215] (які, до речі, вже не відповідають засадам Цивільного кодексу), явно замало для ефективної охорони раціоналізаторських пропозицій.

Потрібно якнайшвидше розробити і прийняти закон України про раціоналізаторські пропозиції, в якому будуть закріплені засади правового регулювання права інтелектуальної власності на раціоналізаторські пропозиції.

Одним з основних питань, які потрібно вирішити на законодавчому рівні, є визначення строку правової охорони права інтелектуальної власності на раціоналізаторську пропозицію, що, в свою чергу, надасть можливість визначити строк захисту раціоналізаторської пропозиції. Захист права інтелектуальної власності на раціоналізаторську пропозицію за чинним законодавством України фактично відсутній, що не стимулює раціоналізаторської активності, а між тим, тенденції розвитку інтелектуальної діяльності свідчать, що раціоналізаторська творча діяльність є суспільно-корисною і економічно ефективною. Використання раціоналізаторських пропозицій є потужним засобом активізації технічного прогресу, спрямованого на зменшення тієї відстані, яка існує між досягненнями світової і вітчизняної техніки та рівнем, властивим окремим підприємствам, організаціям, установам [6,48]. Майбутній закон про раціоналізацію має створити надійний і ефективний захист права інтелектуальної власності на раціоналізаторську пропозицію, в якому б було доречно встановити строк за-

хисту права інтелектуальної власності на раціоналізаторську пропозицію протягом усього періоду її використання.

Актуальним на сьогоднішній день є й питання майнових прав раціоналізаторів. На жаль, сьогодні в Україні має місце ситуація, коли чинне законодавство про раціоналізацію, в тому числі і Цивільний кодекс, належним чином не забезпечує раціоналізаторів відповідними майновими правами інтелектуальної власності. Навряд чи можна розглядати право автора раціоналізаторської пропозиції на добросовісне заохочення від юридичної особи, якій ця пропозиція подана, як майнове право раціоналізатора. Поняття "добросовісне заохочення", що дається в ч.1 ст.484 Цивільного кодексу є досить не чітким та не конкретним, оскільки видається незрозумілим, що саме розуміти під "добросовісним заохоченням". Очевидно, законодавцю необхідно було більш конкретизувати цю норму і чітко вказати, що автор пропозиції має право на винагороду в залежності від позитивного ефекту такої пропозиції, її значення, технічного рівня та інших параметрів.

Іншим проблемним питанням, яке має знайти розв'язання в майбутньому законі про раціоналізацію, є визначення державного органу, що буде займатися підсумовування позитивного ефекту, одержаного від використання зазначених раціоналізаторських пропозицій. Хто буде визначати розмір винагороди і з яких фондів її виплачувати [7, 18] ?

В цілому система державного управління раціоналізаторською діяльністю, починаючи від міністерств і закінчуючи окремими структурними підрозділами підприємств, була

ПАТЕНТНЕ ПРАВО

закладена ще за радянських часів. За роки незалежності України зазначена система істотно знизилася свою ефективність. На багатьох підприємствах, організаціях та установах підрозділи патентно-ліцензійної, винахідницької та раціоналізаторської роботи взагалі припинили свою діяльність. Юридичні особи економлять кошти на раціоналізаторську діяльність і в результаті несуть великі втрати.

Не приділяє належної уваги раціоналізаторській діяльності і державна ланка управління вищого рівня — міністерства, відомства та інші подібні організації, академії наук, вищі навчальні заклади.

Таким чином, в Україні склалася парадоксальна ситуація. Не зважаючи на безсумнівне значення раціоналізаторської діяльності та її результатів — раціоналізаторських пропозицій для соціально-економічного розвитку держави, вони фактично залишилися поза межами державного управління. Деяким державним чиновникам раціоналізаторські пропозиції видалися такими нікчемними, що не варті уваги. В Україні немає жодного державного чи недержавного органу чи організації, які б безпосередньо управляли раціоналізаторською діяльністю та здійснювали правову охорону раціоналізаторських пропозицій, за невеликим винятком. Управлінням раціоналізаторською діяльністю певною мірою займається Товариство винахідників і раціоналізаторів України, а захист прав на раціоналізаторські пропозиції здійснюють суди.

З огляду на відсутність в Україні центрального виконавчого органу, який би займався проблемами раціоналізації на державному рівні, з

нашої точки зору, відповідні функції повинен взяти на себе або Державний департамент інтелектуальної власності, або який інший державний орган.

Цивільний кодекс України визнав раціоналізаторську пропозицію об'єктом права інтелектуальної власності, а отже одночасно проголосив її товаром. Таким чином, автор продає цей товар споживачу і отримує певну винагороду, що була визначена при укладанні договору.

Наведена правова норма має суттєвий недолік, який не дозволяє визнати її задовільною. Відповідно до ст. 484 Цивільного кодексу, автор пропозиції, яку він ще тільки подав юридичній особі, не набуває права на вищезгадане добросовісне заохочення. Це право в нього виникає лише за умови, що пропозиція, яка була подана юридичній особі, визнана раціоналізаторською. Однак на практиці нерідко можливі ситуації, коли пропозиція, яка подається юридичній особі, може бути не визнана раціоналізаторською, але в подальшому недобросовісно використана останньою. Напевно, в законі чи іншому нормативному акті, який буде прийнято для розширення глави 41 Цивільного кодексу України "Право інтелектуальної власності на раціоналізаторську пропозицію", необхідно більш досконало врегулювати це питання.

Окремої уваги законодавця потребує механізм визначення порядку нарахування винагороди автору раціоналізаторської пропозиції та строків її виплати, який ще до цього часу не розроблений, але конче необхідний. Цей механізм має бути спрямований на максимальне залучення працівників до раціоналізації: винагорода за використання

раціоналізаторської пропозиції має виплачуватись протягом усього строку використання пропозиції, а її розмір повинен стимулювати раціоналізатора на творчу активність.

Проблема строків, протягом яких виплачується винагорода за використання раціоналізаторських пропозицій, на сьогодні є досить актуальною. Законодавством про раціоналізацію минулих років передбачалась виплата винагорода за використання раціоналізаторських пропозицій протягом двох років від початку використання.

Зазначена норма відтворена і в проекті Типового положення про раціоналізаторські пропозиції в Україні, розробленому Радою товариства винахідників і раціоналізаторів, яке, на жаль, й по сьогоднішній день залишається лише проектом. Але постає резонне запитання, чому виплата винагорода за використання раціоналізаторської пропозиції обмежується лише двома роками. Правда, зазначена норма уточнювалася: протягом двох років використання, а якщо використання було менше двох років, то протягом строку використання.

Але ж якщо раціоналізаторська пропозиція використовується більше встановлених строків, і, отже від такого використання юридична особа одержує певний позитивний ефект, то на якій підставі право раціоналізатора обмежується лише двома роками. Адже користувач раціоналізаторської пропозиції одержує користь від її використання.

Слід наголосити, що Методичні рекомендації з організації та проведення раціоналізаторської роботи на підприємствах Російської Федерації орієнтують підприємства на виплату

винагорода за використання раціоналізаторських пропозицій на умовах, передбачених договором між раціоналізатором і юридичною особою, яка використовує пропозицію.

Методичні рекомендації про порядок складання, подачі і розгляду заяви на раціоналізаторську пропозицію, затверджені наказом Держпатенту України від 17 серпня 1995р. № 131 [8, 425-435], такої вказівки не містять. Проте, ст. 1109 Цивільного кодексу України також передбачає можливість в ліцензійному договорі визначати розмір, порядок і строки виплати винагорода за використання об'єкта права інтелектуальної власності, а також інші умови, які сторони вважають за доцільне включити в договір.

Раціоналізаторська пропозиція є одним із об'єктів права інтелектуальної власності і, отже, чинність ч.3 ст.1109 Цивільного кодексу України поширюється і на неї. Крім того, договір між раціоналізатором і юридичною особою про використання раціоналізаторської пропозиції можна розглядати як ліцензійний договір.

Підсумовуючи сказане і на основі аналізу наведених норм напрошується висновок-пропозиція. Винагорода за використання раціоналізаторської пропозиції повинна виплачуватись протягом строку її використання. Якщо раціоналізаторська пропозиція використовується протягом п'яти-десяти років, то протягом цього строку й має виплачуватись раціоналізатору винагорода. Саме це має стати принциповою засадою механізму визначення розміру, порядку та строків виплати винагорода раціоналізатору.

Сьогодні змінилися соціально-економічні умови господарювання, а

тому ринкова економіка ще в більшій мірі має бути зацікавлена в розгортанні раціоналізаторського руху. В Україні ще треба створювати правове забезпечення раціоналізації, відновити той раціоналізаторський рух, який мав місце в минулі роки. При цьому слід зауважити, що ефективна раціоналізація може мати місце лише за умови належного стимулювання раціоналізаторів [9, 5]. Будь-яка творчість, в тому числі і раціоналізаторська, для того, щоб від неї була ефективна віддача, потребує відповідного заохочення. Саме майнові права інтелектуальної власності на раціоналізаторську пропозицію є тим потужним імпульсом, який дає заряд раціоналізаторській активності. Тому суб'єктивні майнові права інтелектуальної власності на раціоналізаторські пропозиції мають бути не лише задекларовані в законі, вони повинні бути наповнені реальним змістом і, найголовніше, мають бути реалізованими.

Крім майнових прав права інтелектуальної власності на свою пропозицію, її автор має й особисті немайнові права, які, на жаль, не знайшли свого відображення у главі 41 Цивільного кодексу України.

Серед таких особистих немайнових прав автора раціоналізаторської пропозиції можна виділити право на подання заяви на раціоналізаторську пропозицію та право на відкликання поданої заяви.

Право на подання заяви на раціоналізаторську пропозицію належить автору пропозиції [10, 28-29]. Проте, немає ніяких перешкод для передачі цього права автором іншій особі. Зокрема, право на подання заяви на раціоналізаторську пропозицію може перейти до спад-

коємців автора як за законом, так і за заповітом.

Постає питання, чи може автор пропозиції передати її юридичній особі у інтелектуальну власність, не оформляючи заяви на своє ім'я? Чи потрібно в такому разі юридичній особі подавати заяву на раціоналізаторську пропозицію від свого імені і на своє ім'я? На жаль, відповіді на це питання законодавство не містить.

Як було зазначено раніше, автор заяви на раціоналізаторську пропозицію має право відкликати свою заяву. Однак при цьому незрозуміло, до якого моменту автор може відкликати свою заяву. Чи може відкликати автор свою заяву на раціоналізаторську пропозицію після того, як юридична особа, якій заява подана, визнала пропозицію раціоналізаторською і прийняла рішення про її використання чи, навіть, почала її використовувати [11, 9-12]?

На нашу думку, автор заяви на раціоналізаторську пропозицію може відкликати уже не заяву, а раціоналізаторську пропозицію в будь-який час, адже в умовах ринкової економіки раціоналізаторська пропозиція новим Цивільним кодексом України проголошена об'єктом права інтелектуальної власності, а стаття 41 Конституції України проголошує: кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності.

Тепер уявімо собі таку ситуацію. Пропозиція визнана раціоналізаторською і почала використовуватися. Юридична особа та автор не змогли домовитися про розмір винагороди за використання раціоналізаторської пропозиції. Автор прийняв рі-

шення відкликати свою раціоналізаторську пропозицію. Вважається, що в умовах ринкової економіки автор раціоналізаторської пропозиції має таке право, проте чинне законодавство України про інтелектуальну власність і, зокрема, Цивільний кодекс України, знову ж таки жодним чином не вирішує це питання.

Очевидно, що, якщо за загальним правилом будь-яке рішення може бути оскаржено в суді, то це правило стосується і рішень, які можуть бути прийняті по раціоналізаторській пропозиції. На нашу думку, має бути збережений порядок оскарження, який існував раніше. Спочатку рішення по раціоналізаторській пропозиції має бути оскаржене керівнику юридичної особи. Якщо рішення, прийняте по скарзі раціоналізатора, не задовольняє його, він має право звернутися до суду [12, 3-91].

Таким чином, підсумовуючи все вищесказане напрошується такий **висновок-пропозиція**. На сьогоднішній день Україні потрібно прийня-

ти закон про раціоналізаторські пропозиції, адже чотирьох статей Цивільного кодексу для правового регулювання права інтелектуальної власності на раціоналізаторські пропозиції виявляється замало.

Закон про раціоналізаторські пропозиції в Україні має забезпечити не тільки охорону права інтелектуальної власності на раціоналізаторську пропозицію, а й охопити своєю дією всю сферу раціоналізаторської діяльності. При цьому на першому місці в законі мають бути поставлені права і пільги раціоналізаторів. Лише реально надані та забезпечені державою права та пільги раціоналізатора забезпечать ефективність раціоналізаторської діяльності, що, в свою чергу, надасть неабиякий позитивний економічний ефект. ♦

Література:

1. Підпригора О.А. Творець і Закон // Бюлетень Міністерства Юстиції України. — 2004. — №4. — С.87;
2. Патон Б.Е. Высший мировой уровень техники и технологии — стратегическая цель изобретательства // Вопросы изобретательства. — 1987. — №11. — С. 12 — 17;
3. Сенин В.И. Как помочь рационализатору? // Вопросы изобретательства. — 1992. — № 3-4. — С. 23;
4. Жаров В., Максимова Н. Концепція розвитку національної системи правової охорони інтелектуальної власності: шляхи реалізації // Інтелектуальна власність. — 2003. — №2. — С.3 — 7;
5. Тимчасове положення про правову охорону об'єктів промислової власності та раціоналізаторських пропозицій, затверджене Указом Президента України від 18 вересня 1992 р. № 479/92 // Інтелектуальна власність в Україні: правові засади та практика. Промислова власність. — Т.3: — К.: Ін Юре, 1999. — С. 212 — 215;

6. Б. Прахов. *Раціоналізаторська пропозиція як об'єкт охорони інтелектуальної власності // Інтелектуальний капітал. — 2002. — № 7— 8. — С.48;*
7. Афанасиевский Г.И. *Некоторые вопросы регулирования рационализации в современных условиях // Вопросы изобретательства. — 1989. — №7. — С.18;*
8. *Методичні рекомендації про порядок складання, подачі і розгляду заяви на раціоналізаторську пропозицію, затверджене наказом Держпатенту України від 17 серпня 1995 р. № 131 // Законодавство України об интеллектуальной собственности. —Х., 2002. — С. 425 — 435;*
9. Шидловський А.К. *Досвід та проблеми винахідництва і підтримка творчої діяльності в науці // Інтелектуальний капітал. — 2003. — №3. — С.5;*
10. Мотин Э.А., Дулов П.Г. *Нормативное регулирование рационализации на уровне современных требований // Вопросы изобретательства. — 1989. — №11. — С.28 — 29;*
11. Шибает Б.Н., Новоскольцев А.В. *Важный правовой акт по вопросам рационализации // Вопросы изобретательства. — 1983. — №5. — С.9—12;*
12. *Положення про відкриття, винаходи і раціоналізаторські пропозиції, затверджене постановою Ради Міністрів СРСР від 21 серпня 1973 р. № 584 // Законодавство СССР по изобретательству. Т.3. — М., 1982. С.3—91.*

ЦІКАВО ЗНАТИ

БЕЛЬГІЙСЬКЕ ПИВО-“ШАМΠΑНСЬКЕ”

Бельгійська пивоварна компанія De Landtsbeer домоглася через європейський суд права вказувати на торговельній етикетці, що сорт пива, який вона виготовляє відноситься до розряду “шампанського”.

Мова йде про так зване пиво-“шампанське” під назвою “Нещастя”, що виготовляється за методикою виробництва ігристих вин.

Французькі виробники шампанського, зі своєї сторони, зажадали від бельгійських броварників виключити будь-яке порівняння “бурштинового напою” з їхньою традиційною продукцією. Однак суд ухвалив, що в даному конкретному випадку ця вимога незаконна.

У Бельгії варять до тисячі різних сортів пива, у тому числі з використанням спонтанного шумування й на основі фруктових соків.

За матеріалами: <http://www.podrobnosti.ua/>